

جایگاه رضایت و برائت در منشور حقوق بیمار و بیمار محوری

دکتر مهدی فروزش
متخصص پزشکی قانونی

مقدمه

- ضعف مهارت‌های ارتباطی کادر پزشکی و به‌کارگیری شیوه‌های ارتباطی یکسان در برخورد با بیماران بدون توجه به تفاوت‌های فردی، مسائل و مشکلات روانی، نوع بیماری و جایگاه فرد در نظام فرهنگی-اجتماعی در اغلب موارد از علل اصلی ناموفق بودن پزشکان در درمان و جلب رضایت و اعتماد بیماران باوجود برخورداری آنان از مهارت و دانش حرفه‌ای است.

حقوق بیمار

- حق برخورداری از مراقبت و درمان مناسب و با کیفیت بالا
- حق برخورداری از اطلاعات
- حق محرمانه بودن اطلاعات و رازداری
- حق رضایت آگاهانه
- حق اختیار یا استقلال رای
- حق برخورداری از آموزش سلامت
- حق ابراز اعتراض و شکایت
- حق جبران خسارت

نقش رعایت حقوق بیمار در ایجاد رضایتمندی در بیماران

- رعایت حقوق بیماران، آگاه نمودن و سهیم کردن آنها در تصمیم گیری، بهبودی آنها را تسریع می نماید و دوران بستری بودن در بیمارستان را کاهش میدهد و در مجموع رضایت بیمار، کادر درمانی و بیمارستان را به دنبال دارد.

- عدم رعایت حقوق بیماران موجب پیامدهای نامطلوب می شود، از جمله اینکه بی اعتمادی نسبت به کادر درمانی، عدم رضایت بیماران، اعتراض به مراجع قانونی و کاهش کیفیت مراقبت را به دنبال خواهد داشت.

منشور حقوق بیمار

- 2- اطلاعات باید به نحو مطلوب و به میزان کافی در اختیار بیمار قرار گیرد.
 - 2-1) محتوای اطلاعات باید شامل موارد ذیل باشد:
 - 2-2-1) مفاد منشور حقوق بیمار در زمان پذیرش ؛
 - 2-1-2) ضوابط و هزینه‌های قابل پیش بینی بیمارستان اعم از خدمات درمانی و غیر درمانی و ضوابط بیمه و معرفی سیستم های حمایتی در زمان پذیرش ؛

منشور حقوق بیمار

- (2-1-3) نام، مسئولیت و رتبه‌ی حرفه‌ای اعضای گروه پزشکی مسئول ارائه مراقبت از جمله پزشك، پرستار و دانشجو و ارتباط حرفه‌ای آن‌ها با یکدیگر؛
- (2-1-4) روش‌های تشخیصی و درمانی و نقاط ضعف و قوت هر روش و عوارض احتمالی آن، تشخیص بیماری، پیش آگهی و عوارض آن و نیز کلیه‌ی اطلاعات تأثیرگذار در روند تصمیم‌گیری بیمار؛

منشور حقوق بیمار

- 2-1-5) نحوه‌ی دسترسی به پزشك معالج و اعضای اصلی گروه پزشکی در طول درمان ؛
- 2-1-6) کلیه‌ی اقداماتی که ماهیت پژوهشی دارند.
- 2-1-7) ارائه آموزش‌های ضروری برای استمرار درمان ؛

منشور حقوق بیمار

- 2-2) نحوه‌ی ارائه اطلاعات باید به صورت ذیل باشد :
 - 1-2-2) اطلاعات باید در زمان مناسب و متناسب با شرایط بیمار از جمله اضطراب و درد و ویژگی‌های فردی وی از جمله زبان، تحصیلات و توان درک در اختیار وی قرار گیرد، مگر این‌که:
 - تأخیر در شروع درمان به واسطه‌ی ارائه‌ی اطلاعات فوق سبب آسیب به بیمار گردد؛ (در این صورت انتقال اطلاعات پس از اقدام ضروری، در اولین زمان مناسب باید انجام شود).
 - بیمار علی‌رغم اطلاع از حق دریافت اطلاعات، از این امر امتناع نماید که در این صورت باید خواست بیمار محترم شمرده شود، مگر این‌که عدم اطلاع بیمار، وی یا سایرین را در معرض خطر جدی قرار دهد ؛

منشور حقوق بیمار

- 2-2-2) بیمار می‌تواند به کلیه‌ی اطلاعات ثبت‌شده در پرونده‌ی بالینی خود دسترسی داشته باشد و تصویر آن را دریافت نموده و تصحیح اشتباهات مندرج در آن را درخواست نماید.

منشور حقوق بیمار

• 3- حق انتخاب و تصمیم‌گیری آزادانه بیمار در دریافت خدمات سلامت باید محترم شمرده شود.

3-1) محدوده انتخاب و تصمیم‌گیری درباره موارد ذیل می‌باشد:

3-1-1) انتخاب پزشك معالج و مركز ارائه‌کننده‌ی خدمات سلامت در چارچوب ضوابط ؛

3-1-2) انتخاب و نظر خواهی از پزشك دوم به عنوان مشاور ؛

3-1-3) شرکت یا عدم شرکت در هر گونه پژوهش، با اطمینان از اینکه تصمیم‌گیری وی تأثیری در تداوم و نحوه دریافت خدمات سلامت نخواهد داشت ؛

منشور حقوق بیمار

- (3-1-4) قبول یا رد درمان های پیشنهادی پس از آگاهی از عوارض احتمالی ناشی از پذیرش یا رد آن مگر در موارد خودکشی یا مواردی که امتناع از درمان شخص دیگری را در معرض خطر جدی قرار می دهد؛
- (3-1-5) اعلام نظر قبلی بیمار در مورد اقدامات درمانی آتی در زمانی که بیمار واجد ظرفیت تصمیم گیری می باشد ثبت و به عنوان راهنمای اقدامات پزشکی در زمان فقدان ظرفیت تصمیم گیری وی با رعایت موازین قانونی مد نظر ارائه کنندگان خدمات سلامت و تصمیم گیرنده جایگزین بیمار قرار گیرد.

منشور حقوق بیمار

- (3-2) شرایط انتخاب و تصمیم‌گیری شامل موارد ذیل می‌باشد:
 - (3-2-1) انتخاب و تصمیم‌گیری بیمار باید آزادانه و آگاهانه، مبتنی بر دریافت اطلاعات کافی و جامع (مذکور در بند دوم) باشد ؛
 - (3-2-2) پس از ارائه اطلاعات، زمان لازم و کافی به بیمار جهت تصمیم‌گیری و انتخاب داده شود.

رضایت و برائت

- جلب رضایت بیمار یکی از اصول اخلاق پزشکی است و پزشك موظف است در اتخاذ هر گونه تصمیمی با بیمار مشارکت نماید هر گونه درمانی بدون رضایت بیمار تجاوز به حقوق او محسوب می گردد و قابل طرح در محاکم می باشد. حتی معاینات معمول بیماران بایستی با جلب رضایت آنان صورت پذیرد و درمان بدون رضایت بیمار میتواند جرمی جنائی یا هتك حرمت فردي محسوب شود

- در خصوص رضایت و برائت گرفتن از بیمار، صحبت‌های فراوانی شده است و اختلاف نظرهای مختلفی نیز وجود دارد ولی موارد قانونی آن فقط به سه موضوع اشاره دارد:

- الف - برای هر اقدام درمانی، از جمله موارد جراحی، باید از بیمار رضایت گرفته شود.

- ب - در موارد اورژانسی که جان بیمار در خطر است، گرفتن رضایت لزومی ندارد. تعیین شرایط اورژانسی با پزشک است.

- ج - در شرایطی که اخذ رضایت از خود بیمار به دلایل خاص (نبود هوشیاری، رشید نبودن و عاقل نبودن) امکان‌پذیر نباشد، رضایت از ولی بیمار گرفته می‌شود.

- در خصوص ولی بیمار، مطالب گوناگونی ذکر شده است ولی در قانون، فقط ؛ به ولی خاص؛ یعنی پدر و ولی عام؛ یعنی رهبری اشاره شده است. در تفسیر ولی خاص، علاوه بر پدر و جدّ پدری، بعضی از حقوق دانان بر این عقیده هستند که از اولیاء دم، به ترتیب طبقات ارث می‌توان رضایت گرفت.

- نکته: چون دسترسی به پدر و جد پدری در بسیاری از موارد، به خصوص افراد پیری که دچار صدمات مغزی و کاهش سطح هوشیاری یا عملکرد شناختی شده‌اند، امکان پذیر نیست، می‌توان از فرزندان و سایر بستگان نزدیک (وارث)، اخذ رضایت کرد؛ زیرا همین افراد هستند که می‌توانند بعد از به دست نیامدن نتیجه‌ی دلخواه، از پزشک معالج یا بیمارستان شکایت کنند.

انواع رضایت و برائت:

- 1- تلویحی (ضمنی)
- 2- اظهاری (صریح) که شامل شفاهی و کتبی است.
- در موارد بستری در بیمارستان و اعمال تشخیصی و درمانی تهاجمی، اخذ رضایت و برائت کتبی، از مشکلات بعدی جلوگیری خواهد کرد.

الف - رضایت تلویحی:

• یعنی بدون اینکه کلامی رد و بدل بشود، رفتار دو طرف نشان از رضایت بدهد؛ مانند دست دادن دو نفر با هم که در این عمل، هر دو رضایت به انجام این کار دارند و یکی نمی‌تواند بگوید من مجبور به این کار شدم. مراجعه‌ی بیمار به مطب یا درمانگاه یا بیمارستان برای دریافت خدمات یا بالا زدن آستین برای گرفتن فشار خون یا تهیه‌ی دارو برای مصرف، از موارد رضایت تلویحی به شمار می‌آیند.

رضایت صریح:

• رضایت شفاهی

• رضایت کتبی

• ب - رضایت صریح که خود به دو دسته‌ی شفاهی و کتبی تقسیم می‌شود. در مواردی که فرآیند خطرناکی وجود ندارد ولی به دلایل خاص، پزشک، اقدام درمانی یا معاینه‌ی ویژه‌ای را انجام می‌دهد، از رضایت صریح به‌صورت شفاهی استفاده می‌شود؛ مثلاً به بیمار گفته می‌شود که تزریق داروی زیر جلدی، با درد همراه است یا من می‌خواهم که ناحیه‌ی تناسلی شما را معاینه کنم. در این موارد نیز آماده شدن بیمار برای معاینه، دلیل بر رضایت و همکاری نکردن با پزشک، دلیل بر نارضایتی است. در این موارد، برای اقدام درمانی اجازه گرفته می‌شود ولی در جایی ثبت نمی‌شود.

• در مواردی که احتمال آسیب، خطر جانی یا نقص عضوی برای بیمار متصور است، رضایت صریح کتبی گرفته می‌شود تا در صورت اقامه‌ی دعوا به راحتی قابل ارائه و دفاع باشد.

چند نکته:

- در بعضی از بیماران، مانند بیماران با شرایط خاص و بدخیم، برای نتیجه‌ی بهتر درمانی و حفظ سلامت بیمار، باید برخی نکات از بیمار پنهان بماند و موارد مهم با بستگان او در میان گذاشته شود، اگرچه این عمل در بعضی از مکاتب جایگاهی ندارد، با توجه به وضعیت جامعه‌ی ایرانی، این امر مناسب به نظر می‌رسد. به این اقدام، «Therapeutic privilege» گفته می‌شود که باید در برگه‌ی رضایت نوشته شود که با توجه به شرایط بیمار، این موارد به تشخیص پزشک یا صلاح‌دید بستگان، به بیمار گفته نشد.
- در مواردی نیز خود بیمار نمی‌خواهد توضیحات داده‌شده را بشنود و تمایل به دریافت اطلاعات ندارد که به این حالت «Waiver» گفته می‌شود و باید در برگه‌ی رضایت توضیح داده شود که خود بیمار از دریافت اطلاعات خودداری کرده است.

چه کسانی صلاحیت اعلام رضایت قانونی را دارند ؟

- فرد رضایت دهنده بایستی عاقل ، بالغ و دارای صلاحیت حقوقی و قانونی باشد
- در مواردی که بیمار نابالغ یا سفیه باشد بایستی از ولی یا قیم قانونی او رضایت اخذ شود
- طبق ماده 49 قانون مجازات اسلامی طفل یا فرد نابالغ فردی است که هنوز به بلوغ شرعی نرسیده باشد . ولی اکثر پزشکان سن کمتر از 18 سال را ملاک عمل قرار میدهند
- در صورتیکه اقدامات درمانی و اعمال جراحی منجر به بروز عوارض و یا نقص عضو شوند ، جرم محسوب خواهند شد ، مگر اینکه دو مورد زیر رعایت شده باشد :

- در صورتیکه اقدامات درمانی و اعمال جراحی منجر به بروز عوارض و یا نقص عضو شوند ، جرم محسوب خواهند شد ، مگر اینکه دو مورد زیر رعایت شده باشد :

- 1- اقدام پزشکی مطابق با اصول و موازین پزشکی صورت گرفته باشد

- 2- قصوری در اقدامات پزشکی وجود نداشته باشد.

رضایت در موارد خاص:

- رضایت همسر
- رضایت در کودکان و افراد صغیر
- رضایت در بیماران روانی

در مواردی که به زیبایی زن یا دستگاه تناسلی و تولید مثلی وی مربوط می‌شود، آیا اخذ رضایت از همسر ضرورت دارد یا خیر؟

- در متن قانون، هیچ اشاره‌ای به اخذ رضایت از همسر بیمار نشده است و در صورت عاقل، بالغ و هوشیار بودن فرد (شرایط اخذ رضایت)، گرفتن رضایت از خود فرد کفایت می‌کند و نظر شخص دیگری لازم نیست، البته ممکن است بیمارستان، دانشگاه یا وزارتخانه برای درمان‌های خاص، شرایطی در نظر گرفته باشند و دستورالعملی صادر کنند که رعایت این دستورالعمل‌ها نیز ضروری است ولی از نظر قانونی برای این گونه موارد، نظر همسر یا پدر، ارزشی ندارد و ملاک، خود فرد است، مگر اینکه شرایط لازم برای دادن رضایت را نداشته باشد که در آن صورت، مثل تمام موارد دیگر از ولی بیمار رضایت اخذ می‌شود.

رضایت در کودکان و افراد صغیر

- به جز در موارد اورژانسی رضایت ولی کودک الزامی است. در صورت امتناع والدین و اهمیت درمان ، در قلمرو قانون حمایت از کودکان میتوان از مراجع قانونی کسب اجازه نمود.
- در صورت جدایی پدر و مادر فردی که مسئولیت نگهداری (قیم) کودک را بر عهده دارد مهم است ولی معمولاً با هر دو صحبت خواهد شد.

ولی کودک رضایت نمی دهد:

☐ اورژانس

☐ غیر اورژانس ضروری

☐ غیر اورژانس غیر ضروری

ولی در دسترس نیست:

- اورژانس
- دفترخانه
- تماس تلفنی
- صورت جلسه و اقدام لازم در موارد ضروری
- ولی عام

مادر مدعی است قیم است ولی قیم نامه ندارد؟

☐ اورژانس

☐ ضروری

☐ غیر ضروری

در مواردی که بیمار بالغ نیست، یا از سلامت عقلی کافی برخوردار نیست، ولی توانایی درک نسبی دارد بهتر است توضیحات علاوه بر ولی، به وی هم داده شود.

رضایت در بیماران روانی

- در بیماران با عقب ماندگی ذهنی شدید اخذ رضایت از ولی یا قیم وی الزامی است در بیمارانی که اجباراً بستری میشوند و رضایت به درمانهای دارویی یا الکتروشوک نمی دهند اقدام به درمان بعد از کسب نظر متخصص بلامانع است . در موارد اورژانس اخذ رضایت الزامی نیست.

در چه شرایطی نیاز به گرفتن رضایت نیست؟

- الف - موارد اورژانسی (تشخیص اورژانسی بودن وضعیت بیمار به عهده‌ی پزشک معالج است).
- ب - معاینه برای استخدام و در حین خدمت یا معاینات دوره‌ای یا حین ورود برای مدارس، بازداشتگاه‌ها، اردوگاه‌ها، پرسنل تهیه‌ی مواد غذایی و افرادی که با سلامتی جامعه ارتباط دارند.
- ج - معاینه‌ی افرادی که از مرزها وارد یا خارج می‌شوند.
- د - معاینه به دستور مقام قضایی از جمله معاینات پزشکی قانونی.

رضایت صحیح چه شرایطی دارد؟ صحت رضایت با چه شرایطی مستند است؟!

- الف - بیمار توانایی پذیرش و تصمیم‌گیری در خصوص اطلاعات داده‌شده را داشته باشد. به همین دلیل، شرط بالغ، عاقل و هوشیار بودن برای بیمار در نظر گرفته‌شده است. سن بالای 18 سال، مبتلا نبودن به بیماری شناختی و دارای هوشیاری کامل، شرایط لازم برای رضایت و برائت از خود فرد است، در غیراین‌صورت، از ولی بیمار رضایت گرفته می‌شود.
- ب - اطلاعات به‌صورت صحیح و به‌طور کامل به بیمار داده‌شده و همه‌ی موارد برای بیمار روشن شود. از جمله نوع بیماری، عوارض و خطرات بیماری، شرایط درمان از جمله هزینه‌های مربوطه، عوارض و خطرات احتمالی درمان، دوره‌ی نقاهت و طول درمان، شرایط دوره‌ی نقاهت و بعد از اقدام درمانی و درمان‌های جایگزین، با زبان ساده به بیمار یا ولی وی گفته شود.
- ج - بعد از دادن توضیحات، بیمار وقت کافی داشته باشد تا در خصوص موارد بیان شده، آزادانه تصمیم‌گیری کند، یعنی در مواردی که زمان کافی وجود دارد. بیمار می‌تواند با خانواده، دوستان و حتی پزشکان دیگر مشورت کند و تصمیم نهایی را بگیرد.

ماده 158 قانون جدید (مواد 56، 57، 59 و 60 قانون قبلي)

... ارتكاب رفتاري كه طبق قانون جرم محسوب مي شود در موارد زير قابل مجازات نيست :

ج - هر نوع عمل جراحي يا طبي مشروع كه با رضاييت شخص يا اولياء يا سرپرستان يا نمايندگان قانوني وي و رعايت موازين فني و علمي و نظامات دولتي انجام مي شود. در موارد فوري اخذ رضاييت ضروري نيست.

ماده 495 قانون جديد (مواد 60، 319، 320، 321 و 322 قانون قبلي)

هرگاه پزشك در معالجاتي كه انجام مي دهد موجب تلف يا صدمه بدني گردد، ضامن ديه است مگر آنكه عمل او مطابق مقررات پزشكي و موازين فني باشد يا اين كه قبل از معالجه برائت گرفته باشد و مرتكب تقصيري هم نشود و چنانچه اخذ برائت از مريض به دليل نابالغ يا مجنون بودن او، معتبر نباشد و يا تحصيل برائت از او به دليل بيهوشي و مانند آن ممكن نگردد، برائت از ولي مريض تحصيل مي شود.

- تبصره 1- در صورت عدم قصور یا تقصیر پزشك در علم و عمل براي وي ضمان وجود ندارد هرچند برائت أخذ نكرده باشد.

- تبصره 2- وليّ بیمار اعم از ولي خاص است مانند پدر و ولي عام كه مقام رهبري است. در موارد فقدان یا عدم دسترسي به ولي خاص، رئیس قوه قضائیه با استیذان از مقام رهبري و تفویض اختیار به دادستانهای مربوطه به اعطاي برائت به طبيب اقدام مي‌نماید

رضایت و برائت چه کسانی از نظر قانونی پذیرفته است؟

- 1- بیمار
- 2- ولی بیمار- در افراد بیهوش، نابالغ، مجنون
- 3- سرپرست بیمار- در افراد نابالغ، مجنون، محجور و سفیه
- 4- نمایندگان قانونی بیمار

ماده 496 قانون جديد (مواد 319 و 59 قانون قبلي)

پزشك در معالجاتي كه دستور انجام آن را به مريض يا پرستار و مانند آن صادر مي نمايد، در صورت تلف يا صدمه بدني ضامن است مگر آن كه مطابق ماده (495) عمل كنند.

تبصره 1-

در موارد مزبور، هرگاه مریض یا پرستار بداند که دستور اشتباه است و موجب صدمه و تلف می شود و با وجود این به دستور عمل کند، پزشك ضامن نیست بلکه صدمه و خسارت مستند به خود مریض یا پرستار است.

تبصره 2-

- در قطع عضو یا جراحات ایجاد شده در معالجات پزشکی طبق ماده (495) این قانون عمل می شود.

ماده 497 قانون جديد (مواد 59 و 60 قانون قبلي)

- در موارد ضروري كه تحصيل براءت ممكن نباشد و پزشك براي نجات مريض، طبق مقررات اقدام به معالجه نمايد، كسي ضامن تلف يا صدمات وارده نيست.

منبع:

• کتاب

"قوانین و حقوق حرفه ای جامعه پزشکی"

انتشارات رسانه تخصصی 1398

